

ZARZĄDZANIE W SUBSIECIACH TURYSTYKI WIEJSKIEJ – KRYTERIA WYZNACZANIA PODGRUP W SIECIACH TURYSTYCZNYCH

Arkadiusz Niedziółka^{1*}

¹ Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Wydział Rolniczo-Ekonomiczny, Polska

Streszczenie: Subsieci, nazywane podgrupami, stanowią w strukturze sieciowej jeden z trzech podstawowych poziomów metody badawczej, jaką jest analiza sieci społecznych. Ten poziom analizy określany jest mianem „mezo” i dotyczy oceny stopnia spójności sieci opartej na wyodrębnieniu podgrup aktorów (węzłów). Wydzielenie subsieci odbywa się na podstawie różnorodnych kryteriów. Podejście sieciowe stosuje się w różnych sektorach usług, w tym w turystyce wiejskiej. Celem pracy jest przedstawienie kryteriów delimitacji podgrup w strukturach sieciowych turystyki wiejskiej i sposobów zarządzania w ich obszarze. Ukazano dwa rodzaje struktur: stowarzyszenia agroturystyczne i terytorialne sieci turystyki wiejskiej wraz z tworzącymi je przykładowymi aktorami i formami relacji pomiędzy nimi. Scharakteryzowano ponadto turystykę wiejską i agroturystykę, podejście sieciowe w naukach o zarządzaniu i ogólne założenia analizy sieci społecznych na poziomie mezo.

Słowa kluczowe: podgrupa, relacje, sieć, subsieć, turystyka wiejska

Kod klasyfikacji JEL: L14, Z38

Wprowadzenie

Podejście sieciowe w naukach o turystyce jest stosowane od pierwszych lat XXI wieku (Czernek, 2017, s. 150). Odnosi się ono do różnych sektorów gospodarki turystycznej, np. hotelarstwa, kiedy mowa jest o sieciach hoteli, czyli łańcuchach

¹ Arkadiusz Niedziółka, dr, al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków, Polska,
arkadiusz.niedziolka@urk.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0003-2546-4154>

* Autor korespondencyjny: Arkadiusz Niedziółka, niedziolka@urk.edu.pl

hotelowych, gastronomii, w przypadku rozwoju sieci typu McDonald's, KFC i innych, czy transportu, gdy badacze skupiają się na sieciach przedsiębiorstw transportowych niezależnie od rodzaju środka transportu. Można przeprowadzać badania nad sieciowością w obrębie różnych rodzajów turystyki. Powiązania sieciowe, głównie współpracy pomiędzy aktorami, mogą być badane w sektorze ekoturystyki, turystyki krajoznawczej, turystyki pieszej górskiej, turystyki wiejskiej i innych form turystyki. Można także eksplorować więzi łączące węzły należące do społecznych organizacji turystycznych oraz wewnątrz turystycznych sieci terytorialnych. W drugim przypadku relacje międzyorganizacyjne i międzyludzkie bada się w strukturach sieciowych tworzonych na podstawie granic administracyjnych jednostek terytorialnych (gmin, powiatów, województw). Sieć terytorialna może również oznaczać region turystyczny, np. górski lub pojezierny.

W podejściu sieciowym w badaniach nad relacjami międzyorganizacyjnymi ważne są trzy elementy sieci. Pierwszy to aktorzy, którymi w naukach o zarządzaniu i jakości często są przedsiębiorstwa, organizacje, ludzie, a wśród ostatnich wymienionych kadra zarządzająca, dyrektorzy, menedżerowie, pracownicy niższych szczebli i konsumenci. Aktorów określa się zamiennie mianem węzłów, wierzchołków lub obiektów. Drugim, ważniejszym od aktorów składnikiem struktury sieciowej są relacje, czyli więzi łączące poszczególnych uczestników sieci. Aktorzy są połączeni różnorodnymi interakcjami, jednak są od siebie niezależni. Ich niezależność związana jest z dobrowolnością przystąpienia do sieci i możliwością jej opuszczenia w każdym momencie. Dotyczy ona niekiedy także samodzielnych działań i inicjatyw, pomimo członkostwa danego podmiotu w organizacji sieciowej i równoczesnej współpracy z innymi jej członkami. Uczestnictwo w strukturach sieciowych umożliwia aktorom realizację celów indywidualnych i ogólnych, istotnych z punktu widzenia struktury sieciowej jako całości. Trzecim składnikiem sieci jest jej struktura, a więc topologia ról i pozycji węzłów.

Do badań nad relacjami międzyorganizacyjnymi w strukturze sieciowej wykorzystuje się różne metody badawcze, ale w szczególności metody ilościowe, stosowane również w sieciach turystycznych. Podstawową metodą badawczą sieci jest metoda analizy sieci społecznych (ang. Social Network Analysis – SNA). Ukierunkowana jest ona na identyfikację wzorców i układów relacji w strukturze sieciowej na podstawie sposobów powiązania węzłów (Klimas, 2013, s. 229). Wykorzystując różnego typu miary ilościowe, analiza sieciowa umożliwia scharakteryzowanie, a następnie wielokierunkową analizę atrybutów aktorów i zachodzących pomiędzy nimi relacji. Stosowane w metodzie SNA miary, np. centralność, gęstość, wielkość sieci, heterogeniczność aktorów umożliwiają dokładną charakterystykę więzi, węzłów i całej sieci (Czakon, 2012, s. 102-103).

Problematyka zarządzania sieciowego zajmuje ważne miejsce w naukach o turystyce. Zagadnienia sieciowości w sektorze usług turystyczno-hotelarskich stanowią od ponad dwóch dekad istotny obszar eksploracji. Zasadne wydaje się zastosowanie metody analizy sieci społecznych w badaniach nad współpracą międzyorganizacyjną w turystyce wiejskiej. Na podstawie literatury przedmiotu można stwierdzić, że podejście sieciowe w turystyce wiejskiej wraz z użyciem metody SNA było jak dotąd

stosowane i opisywane marginalnie. Dotychczasowe badania wewnątrz turystycznych struktur sieciowych na obszarach wiejskich dotyczyły jedynie częściowego uwzględnienia relacji aktorów w typowej turystyce wiejskiej. Eksploracje koncentrowały się m.in. na interakcjach podmiotów w obrębie ekoturystyki (Dedeke, 2017, s. 161-172), turystyki wypoczynkowej (Stoddart et al., 2020, s. 625-645) czy w aspekcie zintegrowanego zarządzania turystyką na obszarach wiejskich (Sang-Hyun et al., 2013, s. 14-24).

Celem głównym pracy jest przedstawienie teoretycznych aspektów podejścia sieciowego w turystyce wiejskiej na poziomie mezo analizy sieci społecznych. Zaprezentowano przegląd literatury dotyczący tej problematyki i zaproponowano autorskie koncepcje delimitacji podgrup w dwóch rodzajach sieci turystycznych: stowarzyszeń agroturystycznych i terytorialnych sieci turystyki wiejskiej. Ukazano ponadto przykładowe relacje współpracy pomiędzy aktorami wewnątrz obydwu wymienionych struktur sieciowych. Cele uzupełniające związane są z zastosowaniem metody badawczej analizy i krytyki piśmiennictwa. Analiza literatury dotyczącej sieciowości w turystyce wiejskiej stanowi przedmiot badań w niniejszym artykule. Na jej podstawie określono cel główny opracowania, ponadto scharakteryzowano turystykę wiejską, teoretyczne aspekty sieciowości w naukach o zarządzaniu i zasady przeprowadzenia analizy sieci społecznych w obrębie wyodrębnionych podgrup w strukturach sieciowych.

Ze względu na teoretyczny charakter artykułu postawiono jedną ogólną hipotezę, że podejście sieciowe w turystyce wiejskiej cechuje się różnorodnością kryteriów delimitacji podgrup w sieci, niezależnie od jej formy.

Sieci w naukach o zarządzaniu i jakości

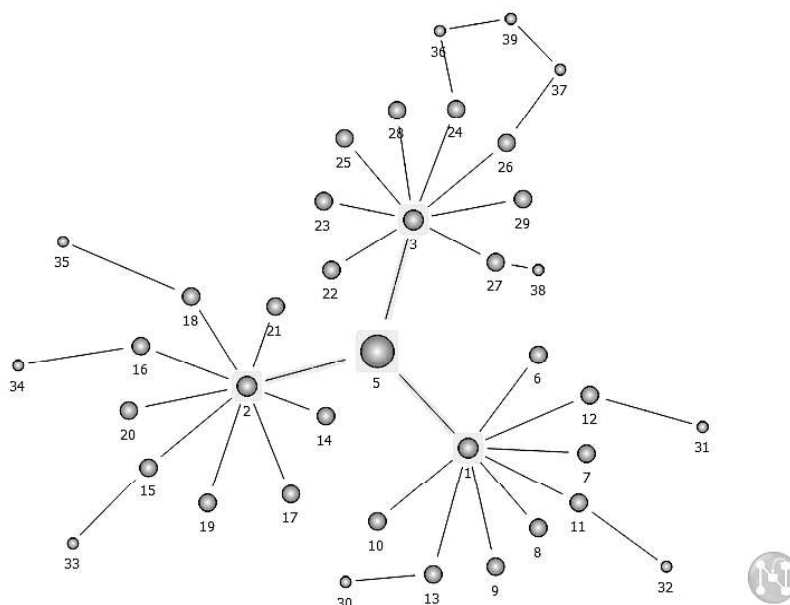
Nauki o sieciach stanowią interesujące pole badawcze dla wielu dziedzin naukowych, w tym nauk społecznych. W obszarze nauk społecznych, jakimi są nauki ekonomiczne, podejście sieciowe powszechnie stosowane jest w naukach o zarządzaniu i jakości. W tym przypadku organizacja traktowana jest jako sieć relacji pomiędzy jej aktorami. Eksploracje nad powiązaniem węzłów w sieciach międzyorganizacyjnych nastawione są na identyfikację treści, siły i funkcji więzi między aktorami (Batorski & Zdziarski, 2009, s. 162; Barczak, 2010, s. 210; Kawa, 2013, s. 78).

W literaturze zarządzania można odnaleźć liczne definicje sieci i bliskie im sformułowania: struktury sieciowe, sieci międzyorganizacyjne czy organizacje sieciowe. Wszystkie one na ogół traktowane są jako synonimy sieci i dlatego w literaturze stosuje się zamiennie te określenia na wyrażenie struktur sieciowych. W naukach o zarządzaniu podstawowymi węzłami w sieciach międzyorganizacyjnych są organizacje i przedsiębiorstwa, a także pracujące w nich osoby na różnych stanowiskach i klienci. Wśród przykładowych definicji sieci można przedstawić kilka z nich. Thorelli (1986, s. 36) określa sieci jako „układ co najmniej dwóch organizacji zaangażowanych w długoterminową relację”. Lichtarski (1993, s. 17) uważa, że sieć „jest złożoną, wielopodmiotową strukturą, o różnym stopniu trwałości, spójności i otwartości”, natomiast Góra (2008, s. 13) skłania się do traktowania

jej jako nowego sposobu zarządzania, ponieważ określa sieć jako „nowy styl zarządzania i nową formę zorganizowania stosunków między firmami”. Zwięzłą definicję sieci podaje Czakon (2012, s. 15), twierdząc, że to „zbiór aktorów połączonych zbiorem więzi”.

Sieć charakteryzuje się niskim poziomem hierarchiczności, dobrowolnością przystąpienia do niej, dążeniem do współdziałania i współpracy zorientowanej na dłuższy okres. Cechą sieci jest ponadto wspólne korzystanie z zasobów należących do współtworzących ją aktorów, dzielenie się zasobami oraz korzyści wynikające ze współpracy, czyli efektu synergii (Barczak, 2016, s. 59).

Podstawową metodą badawczą struktur sieciowych, o czym wcześniej już wspomniano, jest analiza sieci społecznych, nazywana analizą strukturalną bądź analizą sieci. Dzięki analizie istnieje możliwość określenia aktorów centralnych, czyli tych, którzy posiadają w strukturze sieciowej największą liczbę połączeń z innymi obiektami. Można także wyodrębnić aktorów mających znikomą liczbę połączeń bezpośrednich, a nawet pośrednich, oraz aktorów izolowanych, którzy nie posiadają żadnych interakcji z innymi węzłami. Na Rysunku 1 zaprezentowano przykładową strukturę sieciową z trzema aktorami centralnymi.

Rysunek 1. Hipotetyczna sieć z trzema aktorami centralnymi

Źródło: (Sankowska & Siudak, 2015, s. 127)

Analiza sieci to interdyscyplinarne podejście badawcze stosowane w podejściu analitycznym struktur systemów złożonych i przetwarzaniu danych relacyjnych. Stanowi ona zestaw metod badawczych, które w jednolity i kompleksowy sposób zajmują się licznymi zagadnieniami o różnym stopniu złożoności zachodzącymi

w sieci (Kawa, 2013, s. 80). Metoda SNA dąży do odkrycia wzoru interakcji pomiędzy ludźmi i organizacjami. Umożliwia wskazanie wzorców struktur społecznych i ich relacji z innymi zmiennymi oraz zmianami w samej strukturze (Batorski & Zdziarski, 2009, s. 160). Warto dodać, że podejście sieciowe dotyczy licznych subdyscyplin zarządzania. Można badać relacje międzyorganizacyjne w sieciach na gruncie zarządzania strategicznego (Friedly et al., 2014), zarządzania marketingowego (Bokuniewicz & Shulman, 2017), zarządzania innowacjami (Öberg, 2018), zarządzania wiedzą (Del Giudice & Maggioni, 2014), zarządzania logistycznego (Shcherbakov & Silkina, 2021) i innych koncepcji zarządczo-organizacyjnych.

Analiza sieci społecznych na poziomie mezo jako metoda badań nad relacjami aktorów w subsieciach

Analiza sieci społecznych, co było już wcześniej zakomunikowane, stanowi podstawową metodę badawczą struktur sieciowych. W naukach o zarządzaniu i jakości jest ona powszechnie stosowana i dotyczy badań nad relacjami międzyorganizacyjnymi oraz międzyludzkimi. Sieci można eksplorować na trzech poziomach i w zależności od zamierzeń badawczych można przeprowadzać badania oddzielnie lub równolegle na jednym z tych poziomów. Są to poziomy (Klimas, 2013, s. 240):

- analizy całej sieci (poziom makro analizy) – ocena sieci jako całości, jej centralności i gęstości, czyli własności ważnych z punktu widzenia stabilności sieci;
- analizy zbiorów węzłów (poziom mezo analizy) – ocena stopnia spójności sieci oparta na wyodrębnianiu podgrup aktorów;
- analizy poszczególnych węzłów (poziom mikro analizy) – ocena współtworzących strukturę sieciową aktorów i układów ich powiązań (relacji) w przekroju prominenencji, pełnionych funkcji i zajmowanych miejsc w sieci międzyorganizacyjnej.

Analiza właściwości całej struktury sieciowej pozwala odpowiedzieć na kilka pytań dotyczących własności badanej sieci. Do podstawowych należą następujące (Zdziarski, 2012, s. 36):

- Jak wiele obiektów (aktorów) tworzy strukturę sieciową?
- Czym różnią się między sobą aktorzy sieciowi, którzy połączeni są różnorodnymi relacjami w sieci?
- Ile jest relacji w badanej strukturze sieciowej i jak prezentuje się liczba połączeń pomiędzy danymi węzłami?
- Jaka jest gęstość sieci?
- Czy w sieci występują aktorzy centralni? Jeśli tak, to jaki mają stopień centralności?

SNA może również dotyczyć badań nad relacjami aktorów w wyodrębnionych podgrupach sieci, inaczej nazywanych subsieciami lub subgrupami (Zdziarski, 2012, s. 40-42). Do wydzielenia subsieci niezbędne są właściwe i merytoryczne kryteria. Mogą one dotyczyć np. podobnych atrybutów węzłów, bliskich lub takich samych relacji czy podobnego asortymentu usług. Zdarza się, że w danej sieci istnieje tylko

jedna podgrupa, a może zaistnieć sytuacja, że inna struktura sieciowa będzie charakteryzowała się występowaniem kilku bądź nawet kilkunastu podgrup.

Najmniejszą podgrupą społeczną jest para, określana często jako diada. Borgatti i Foster (2003, s. 997) zwracają uwagę na to, że dane o sieciach zazwyczaj mają charakter opisu wielu relacji dwóch elementów. Najmniejszą natomiast subsiecią w strukturze sieciowej są trójki, zwane również triadami. W diadach i triadach bada się relacje pomiędzy węzłami, które odpowiednio są nazywane relacjami diadycznymi i triadycznymi. W pierwszym przypadku relacja obejmuje dwóch różnych aktorów i jest równocześnie podstawową jednostką analizy SNA. Relacja triadyczna obejmuje analizę połączeń między trzema aktorami i potencjalne kategorie podgrupy (Hyunjoung, 2020, s. 63).

Wyodrębnienie podgrup w badanej sieci może odbywać się na podstawie (Batorski & Zdziarski, 2009, s. 167):

- istniejących więzi pomiędzy aktorami (kohezja społeczna),
- podobieństwa układów i rodzaju więzi utrzymywanych przez poszczególne węzły (ekwiwalentność strukturalna).

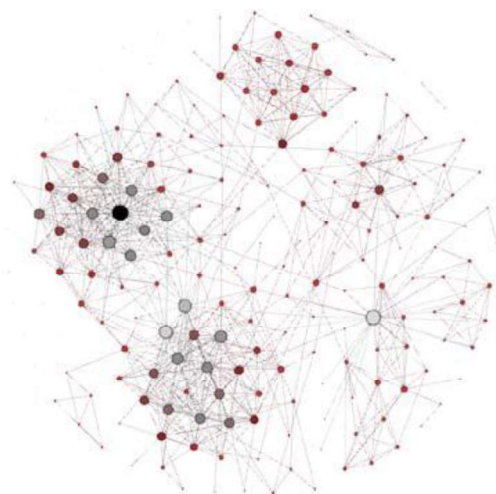
W odróżnieniu od badania sieci jako całościowej organizacji eksploracje nad relacjami pomiędzy węzłami należącymi do wyodrębnionych subsieci wymagają zastosowania całkiem innych miar. Najważniejsze miary wykorzystywane na poziomie mezo przedstawione są w Tabeli 1.

Tabela 1. Przegląd miar analizy sieciowej – poziom subgrup

Miara	Charakterystyka podgrup
klika (clique)	Podzbiór sieci, w którym węzły są powiązane bezpośrednio więziami, ale niezawierający w sobie żadnej innej kliki
<i>n</i> -klika (<i>n</i> -clique)	Podzbiór sieci, w którym węzły są powiązane więziami bezpośrednimi i pośrednimi maksymalnie o długości <i>n</i> połączeń
<i>n</i> -klan (<i>n</i> -clan)	Podzbiór sieci, w którym węzły są powiązane więziami bezpośrednimi i pośrednimi maksymalnie o długości <i>n</i> połączeń, przy założeniu, że dwa dowolne węzły nie są oddalone o więcej niż <i>n</i> więzi (średnica <i>n</i> -klanu nie może być większa niż <i>n</i>)
<i>k</i> -plex (<i>k</i> -plex)	Podzbiór sieci, którego węzły są połączone z przynajmniej <i>n – k</i> relacjami z innymi członkami sieci
<i>k</i> -centrum (<i>k</i> -core)	Podzbiór sieci, którego węzły są połączone z przynajmniej <i>k</i> innymi członkami sieci
<i>m</i> -plaster (<i>m</i> -slice)	Podzbiór sieci, w którym wszystkie węzły są połączone przynajmniej <i>m</i> relacjami

Źródło: (Klimas, 2013, s. 242)

W Tabeli 1 przedstawiono miary służące do badań nad więziami łączącymi aktorów w podgrupach struktury sieciowej. Jedną z nich jest klik, która obejmuje podzbiór sieci. Przykładowe formy graficzne klik w jednej sieci przedstawiono na Rysunku 2.

Rysunek 2. Wizualizacja sieci z podziałem na kliki

Źródło: (Kawa, 2013, s. 82)

Na Rysunku 2 wyszczególniono kilka skupisk (klik) aktorów, w których występuje największa gęstość połączeń. W przedstawionej strukturze sieciowej z wyraźnie wyodrębnionymi podgrupami można badać przyczyny ich powstawania oraz połączenia z innymi węzłami w sieci.

Subsieci mogą być dowolnej wielkości i obejmować wiele diad czy triad węzłów i relacji. Trzeba podkreślić, że sam fakt występowania relacji w podzbiorze sieci pozwala na wyodrębnienie grup nazywanych komponentami (Zdziarski, 2012, s. 41). Komponentem nazywa się taki maksymalny zbiór węzłów, dla którego możliwe jest powiązanie dowolnej pary węzłów w tym komponencie poprzez relacje i inne węzły należące do tego samego komponentu (Batorski & Zdziarski, 2009, s. 167).

Wyniki analiz prowadzonych na poziomie komponentów mogą zostać wykorzystane na rzecz (Klimas, 2016, s. 58):

- optymalizacji stabilności sieci przez rozpoznanie siły relacji w strukturze sieciowej na podstawie ich intensywności, głębokości, wartości bądź częstotliwości przepływów;
- optymalizacji złożoności sieci przez rozpoznanie struktur relacji skierowanych jednostronnych (asymetrycznych), skierowanych dwustronnych (symetrycznych) oraz nieskierowanych;
- optymalizacji stabilności sieci przez rozpoznanie struktur relacji pozytywnych i negatywnych;
- identyfikacji kluczowych członków sieci przejawiających predyspozycje do pełnienia roli orkiestratorów.

Powiązania aktorów w podgrupach dotyczą często szeroko rozumianego marketingu. Mogą być one związane z tworzeniem wspólnych ofert, produktów innowacyjnych oraz z zespołowymi działaniami w zakresie promocji i dystrybucji. Więzy dotyczą ponadto obszaru zarządzania strategicznego, zarządzania wiedzą, logistyki i innych subdyscyplin w naukach o zarządzaniu i jakości.

Ostatni poziom analizy sieci społecznych związany jest z poziomem mikro. Podejście analityczne związane jest z eksploracją pojedynczych aktorów w sieci, a właściwie badaniem relacji wychodzących i przychodzących do danego węzła. Ocenie dotyczącej określenia pozycji obiektów w strukturze sieciowej poddawani są poszczególni aktorzy. Wykorzystuje się do tego miary centralności (stopień, bliskość, pośredniość i wektor własny), dzięki którym możliwe jest zrozumienie procesu dzielenia się wiedzą oraz synergii wiedzy w sieci poprzez (Adamus-Matuszyńska, 2012, s. 30):

- identyfikację wiedzy i opinii jednostek w danej organizacji sieciowej,
- badanie procesu transferu wiedzy,
- odkrywanie możliwości rozwoju procesów komunikowania i ich efektywności.

Istota turystyki wiejskiej, czynniki jej rozwoju i podstawowe formy

W naukach o turystyce ważną problematykę badawczą stanowią zagadnienia turystyki wiejskiej. Sama nazwa wskazuje, że dotyczy ona sektora usług turystycznych wyłącznie na obszarach wiejskich. Jeżeli chodzi o całokształt gospodarki turystycznej w regionach pozamiejskich, turystyka wiejska nie jest natomiast pojęciem najszerszym. W literaturze nazwa „turystyka na obszarach wiejskich” jest określeniem obejmującym wszelkie rodzaje aktywności turystycznych na tych terenach (Sawicki, 2007, s. 21-22; Wojciechowska, 2007, s. 305). W jej obrębie można wyszczególnić turystykę wiejską i inne rodzaje turystyki realizowane na wsi, które określa się także jako formy turystyki wiejskiej. Wśród nich można wymienić m.in.: wiejską turystykę kulturową, ekoturystykę, turystykę kulinarną czy agroturystykę związaną z wypoczynkiem w domu rolnika i jego rodziny.

Do uwarunkowań rozwoju turystyki wiejskiej można zaliczyć walory środowiska przyrodniczego, np. obszary leśne, regiony górskie i pojezierne, będące nierzadko terenami ustawowo chronionymi. Wypoczynek turystyczny na łonie natury i w bezpośrednim sąsiedztwie atrakcji przyrodniczych jest podstawową cechą ekoturystyki. Zbliżoną formą do ekoturystyki jest turystyka leśna związana z wypoczynkiem turystów w obiektach noclegowych zlokalizowanych w lasach lub bezpośrednim ich sąsiedztwie, np. w leśniczówkach. Na rozwój wiejskiej turystyki kulturowej duży wpływ mają zabytki architektury, muzea, skanseny, czyli walory antropogeniczne (kulturowe). Do grupy tych atrakcji zaliczają się ponadto różnorodne formy rzemiosła i rękodzielnictwa wytwarzane na wiejskich terenach recepcji turystycznych. W Tabeli 2 zaprezentowano przykładowe definicje turystyki wiejskiej wybranych polskich autorów.

Tabela 2. Przykładowe definicje turystyki wiejskiej w literaturze krajowej

Autorzy	Definicja
Drzewiecki (1995)	„Turystyka wiejska stanowi formę rekreacji odbywającą się na obszarach »prawdziwej wsi« i obejmuje wielorakie rodzaje aktywności rekreacyjnych związanych z przyrodą, wędrownkami, turystyką zdrowotną, krajoznawczą, kulturową i etniczną”
Dębniowska & Tkaczuk (1997)	„Turystyka wiejska to turystyka, która odbywa się na obszarach wiejskich, dostosowana jest do istniejących tam warunków i racjonalnie wykorzystuje naturalne zasoby miejscowe”
Wojciechowska (2009)	„Turystyka wiejska to formy turystyki zachodzące na wsi, związane z rolnictwem, leśnictwem, ogrodnictwem lub rybołówstwem, oparte na atrakcjach przyrodniczych, kulturowych oraz atutach codziennego życia ich mieszkańców, a organizowane przez podmioty niekoniecznie powiązane społecznie lub gospodarczo z tymi terenami”
Sikora (2012)	„Turystyka wiejska, zwana turystyką zieloną lub alternatywną, preferuje bliski związek turystów z miejscową społecznością, wykorzystanie walorów danej wsi i jej okolicy oraz istniejącej zabudowy w taki sposób, aby w jak największym stopniu zachować środowisko przyrodnicze”
Roman (2018)	„Turystykę wiejską determinują zasoby gospodarstw rolnych, bogactwo przyrodnicze, w tym krajobrazu, wartości kulturowe i infrastrukturalne”

Źródło: Opracowanie własne na podstawie (Drzewiecki, 1995, s. 22; Dębniowska & Tkaczuk, 1997, s. 17; Wojciechowska, 2009, s. 167; Sikora, 2012, s. 62; Roman, 2018, s. 76)

Walory turystyczne i infrastruktura turystyczna to podstawowe składniki determinujące rozwój usług turystyczno-rekreacyjnych na obszarach wiejskich. Są one głównymi czynnikami rozwoju turystyki wiejskiej i jej form. Występują ponadto inne uwarunkowania i warto zwrócić na nie uwagę. Jednym z nich jest wsparcie otoczenia instytucjonalnego, a więc podmiotów, które w różnym zakresie wspomagają przedsiębiorców turystycznych, organizacje społeczne, osoby fizyczne, np. przewodników terenowych oraz inne organizacje i ludzi zaangażowanych w rozwój usług turystycznych. W zależności od profilu działalności udzielają one wsparcia m.in. w marketingu-mix (kształtowanie produktów turystycznych, prowadzenie polityki promocyjnej i dystrybucji), poprzez specjalistyczne szkolenia i kursy związane z turystyką, np. dotyczące procedur aplikowania o środki finansowe z programów Unii Europejskiej.

W Polsce instytucje i organizacje wspierające turystykę wiejską należą do trzech sektorów: gospodarczego (prywatnego), społecznego i publicznego. W pierwszym przypadku można mówić o firmach wyspecjalizowanych w doradztwie turystycznym, które służą wsparciem np. w pisaniu projektów i grantów związanych z zagadnieniami turystyki wiejskiej. W sektorze społecznym ważne są stowarzyszenia agroturystyczne, które zajmują się działalnością promocyjną w turystyce wiejskiej i agroturystyce. Należą do nich zarówno rolnicy prowadzący gospodarstwa agroturystyczne, jak i właściciele obiektów hotelarskich, np. pensjonatów, czy innych obiektów noclegowych na wsi, m.in. kwater prywatnych czy apartamentów (Niedziółka,

2021, s. 74-75). Drugim podmiotem społecznym, również zajmującym się przede wszystkim promocją turystyki wiejskiej, są lokalne organizacje turystyczne. Zrzeszają one nie tylko obiekty noclegowe, ale ponadto zakłady gastronomiczne, koła gospodyń wiejskich, gminy i innych członków (Jalinik, 2016, s. 76). Sektor publiczny reprezentują instytucje podległe Ministerstwu Rolnictwa i Rozwoju Wsi, jak Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa będąca agencją płatniczą dla instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej. ARiMR realizuje swoje obowiązki finansowe także w segmencie usług turystycznych. Przykładem może być wypłacanie środków pochodzących z unijnego programu LEADER w kontekście realizacji projektów o tematyce turystycznej, składanych wcześniej do lokalnych grup działania. Drugim podmiotem publicznym, który wspiera turystykę wiejską, są ośrodki doradztwa rolniczego. Zajmują się one w głównej mierze działalnością szkoleniowo-doradczą, np. organizują kursy dotyczące prowadzenia gospodarstw agroturystycznych. Publiczną instytucją, dla której ważny jest rozwój turystyki wiejskiej i agroturystyki, jest urząd gminy. Władze samorządowe wspierają lokalnych organizatorów turystycznych w promocji i dystrybucji oraz współpracują z innymi podmiotami we wspólnych przedsięwzięciach turystyczno-kulturowych na terenie własnej gminy.

Stowarzyszenia agroturystyczne i lokalne organizacje turystyczne mogą być traktowane jako społeczne organizacje sieciowe. Ich członkowie współpracują ze sobą w różnym zakresie, łączą swoje zasoby materialne oraz niematerialne i dlatego oba podmioty mają cechy sieci międzyorganizacyjnych. Istnieje możliwość przeprowadzania badań nad kooperacją wewnątrz obydwu organizacji i zastosowania w nich analizy sieci społecznych. Podobnie sytuacja wygląda z pojedynczą gminą, ponieważ jej obszar administracyjny można potraktować jako wydzieloną turystyczną sieć terytorialną. Także i w tym przypadku możliwe jest zastosowanie metody SNA i przeprowadzenie badań nad relacjami łączącymi aktorów sieciowych.

Kryteria delimitacji struktur sieciowych turystyki wiejskiej i agroturystyki na poziomie mezo (subsieci)

Historia badań nad sieciowością w turystyce ma relatywnie krótki okres rozwoju. Po 2000 roku rozpoczęto eksploracje w sektorze turystyki i hotelarstwa z wykorzystaniem metody SNA. Badano relacje pomiędzy różnymi podmiotami zaangażowanymi w rozwój gospodarki turystycznej w różnorodnych sieciach. Niezależnie od kształtu struktury sieciowej, od liczby i heterogeniczności aktorów zawsze nadrzędną kwestią w eksploracjach sieci były i są więzi, czyli relacje łączące aktorów wewnątrz badanej struktury sieciowej.

Podejście sieciowe w turystyce wiejskiej opisywano w literaturze w ostatnich latach w kontekście różnych zagadnień. Analizowano np. współpracę podmiotów w aspektach zachowania rozwoju zrównoważonego, ale z pominięciem metod i narzędzi badawczych charakterystycznych dla analizy sieci społecznych (Ćurčić et al., 2021). W innym przypadku badano kooperację siecią w rozwoju turystyki wiejskiej w regionie, ale wyłącznie w kwestii agroturystyki. Badania zrealizowano bowiem z rolnikami zajmującymi się agroturystyką, ale ponownie bez zastosowania miar metody SNA (Pereira et al., 2021). W orbicie zainteresowań badaczy znalazła się także promocja agroturystyki w sieciach internetowych (Chovanová Supeková, 2021). Problematykę

subsieci w strukturze terytorialnej turystyki wiejskiej poruszyli Li i inni (Li et al., 2022), którzy podjęli badania w chińskiej prefekturze Qiandongnan. Autorzy analizowali peryferyjne i centralne obszary sieci, w tym spójne ich podgrupy, i wskazali na luźny stopień powiązań pomiędzy nimi.

Metoda SNA w turystyce wiejskiej może mieć zastosowanie na poziomie mezo, czyli wewnątrz wyodrębnionych podgrup w strukturze sieciowej. Po delimitacji całej sieci należy na podstawie wybranych kryteriów wyznaczyć w niej podgrupę lub podgrupy. Wymaga to zastosowania odpowiednich wyznaczników i precyzyjnego określenia treści relacji łączących aktorów w subsieciach. Różne są rodzaje sieci turystyki wiejskiej, a do dwóch podstawowych można zaliczyć stowarzyszenia agroturystyczne i terytorialne sieci, np. obejmujące obszar administracyjny gminy wiejskiej. Autor niniejszego opracowania proponuje różne kryteria niezbędne do wyróżnienia subsieci turystyki wiejskiej.

Organizacjami sieciowymi wspierającymi rozwój turystyki wiejskiej i agroturystyki w Polsce są stowarzyszenia agroturystyczne. Należą do nich wyłącznie obiekty noclegowe, głównie gospodarstwa agroturystyczne. W Tabeli 3 zaproponowano pięć kryteriów, w oparciu o które istnieje możliwość wyznaczenia podsieci w stowarzyszeniach turystyki wiejskiej.

Tabela 3. Proponowane kryteria delimitacji podgrup w stowarzyszeniach agroturystycznych

Kryterium	Wyróżniki w obrębie kryterium	
Rodzaj obiektu noclegowego	Gospodarstwo agroturystyczne	Obiekt hotelarski i inny obiekt noclegowy
Posiadanie kategorii przez gospodarstwo agroturystyczne	Gospodarstwo skategoryzowane	Gospodarstwo bez kategorii
Profil gospodarstwa rolnego	Dominująca produkcja roślinna	Dominująca hodowla zwierząt
Usługi gastronomiczne w ofercie agroturystycznej	Wyżywienie zawarte w ofercie agroturystycznej	Brak wyżywienia w ofercie agroturystycznej
Współpraca obiektów w stowarzyszeniu	Kooperacja gospodarstw agroturystycznych ze sobą	Obiekty niewspółpracujące z innymi aktorami

Źródło: Opracowanie własne

Inaczej prezentuje się sprawa delimitacji podgrup w przypadku terytorialnych sieci turystycznych. Można to wyjaśnić na przykładzie gminy wiejskiej charakteryzującej się wybitnymi walorami środowiska przyrodniczego i licznymi atrakcjami kulturowymi. Podgrupy mogą być wyznaczane w obrębie lokalnej bazy noclegowej i wówczas wewnątrz sieci obiektów noclegowych można wyróżnić następujące podgrupy:

- hoteli i moteli jako obiektów hotelarskich cechujących się najwyższym standardem oferowanych usług hotelarskich;
- pozostałych obiektów hotelarskich, czyli pensjonatów, domów wycieczkowych, schronisk, schronisk młodzieżowych, kempingów i pól biwakowych;
- gospodarstw agroturystycznych, o ile jest to gmina wiejska;
- pozostałych obiektów świadczących dla turystów noclegi.

Podobne wyznaczniki można przyjąć w kontekście określania podgrup w sieciach gastronomicznych. W tym przypadku podstawowym kryterium może być forma przedsiębiorstwa gastronomicznego. Z jednej strony może to być samodzielny podmiot gospodarczy (restauracja, gospoda, karczma, bar mleczny, kawiarnia, pizzeria), a z drugiej zakład żywieniowy stanowiący część obiektu hotelarskiego lub innego obiektu noclegowego.

W sieciach terytorialnych turystyki wiejskiej aktorami mogą być ponadto: urzędy gmin i ośrodki doradztwa rolniczego jako reprezentanci sektora publicznego, z sektora gospodarczego firmy turystyczne i sklepy sprzedające turystom pamiątki turystyczne, a także organizacje non profit z sektora społecznego: lokalne grupy działania, lokalne organizacje turystyczne, stowarzyszenia agroturystyczne.

Dyskusja

Podejście sieciowe w turystyce wiejskiej stanowi interesujące pole badawcze. Problematyka delimitacji struktur sieciowych w obszarze podaży turystycznej nie została do tej pory przebadana na szerszą skalę. Wśród autorów pojawiają się różne koncepcje dotyczące sposobów wyznaczania sieci turystyki wiejskiej. Wydaje się, że sporym problemem jest wybór właściwych kryteriów niezbędnych do określenia granic podgrupy w sieci turystycznej. Po wyodrębnieniu poziomu mezo w strukturze sieciowej warto zadać sobie pytanie, jakie mierniki i rodzaje relacji zastosować w badaniach powiązań międzyorganizacyjnych w subsieci. Dalej należy się zastanowić, czemu to ma służyć i w jaki sposób wnioski z analizy sieciowej mogą usprawnić funkcjonowanie sieci jako całości oraz badanych jej podgrup.

Dyskurs na temat analizy podsieci w turystyce wiejskiej można rozpatrywać z uwzględnieniem poniższych stwierdzeń:

1. Autorskie koncepcje związane z delimitacją subsieci turystyki wiejskiej stanowią jedynie wskazówki, które w praktyce mogą nie odgrywać żadnej roli w procesach usprawnienia współpracy międzyorganizacyjnej aktorów sieciowych. Praktyka pokazuje nierzadko hermetyczność właścicieli obiektów noclegowych wobec jakichkolwiek form nawiązania współpracy z innymi podmiotami w sieci.
2. Wynikające z analizy sieci społecznych sugestie ukierunkowane na udoskonalenie relacji pomiędzy węzłami wewnątrz podgrupy turystyki wiejskiej mogą spotkać się z brakiem chęci ich odbioru przez aktorów sieciowych.
3. Tematem do dyskusji nad delimitacjami podgrup w terytorialnych sieciach turystyki wiejskiej może być kwestia wyodrębniania subsieci na podstawie rodzaju działalności gospodarczej. Warto zastanowić się nad wyznaczeniem podgrupy obejmującej na przykład ten sam rodzaj obiektów noclegowych, np. gospodarstwa agroturystyczne, albo składającej się z zakładów gastronomicznych.
4. W wyznaczaniu subsieci w stowarzyszeniach warto na początek ustalić liczbę faktycznych członków organizacji. W sytuacji małej liczby obiektów zrzeszonych nie ma sensu w analizie sieciowej wyznaczać i badać relacji wewnątrz nawet jednej tylko podgrupy.

Podejście sieciowe w turystyce wiejskiej i agroturystyce z zastosowaniem analizy sieci społecznych na poziomie mezo nie stanowiło do tej pory dużego zainteresowania badaczy. W związku z tym autor, na podstawie własnego doświadczenia i intuicji, zaproponował kryteria delimitacji podgrup w dwóch rodzajach struktur sieciowych: stowarzyszeniach agroturystycznych i lokalnych sieciach terytorialnych. Autor uważa również, że wyznaczenie podgrup i przeprowadzenie w nich badań nad relacjami międzyorganizacyjnymi może przyczynić się do zwiększonej współpracy obiektów noclegowych między sobą. Wyniki eksploracji mogą wskazać właścicielom obiektów właściwy kierunek do usprawnienia ich działalności. Mogą także pozytywnie wpłynąć na kooperację pomiędzy obiektami noclegowymi a innymi podmiotami, np. urzędem gminy lub zakładem gastronomicznym. Na podstawie badań teoretycznych oraz własnego doświadczenia w dziedzinie turystyki wiejskiej zweryfikowano pozytywnie hipotezę mówiącą o różnorodności kryteriów delimitacji subsieci w strukturach sieciowych turystyki.

Podsumowanie

Podejście sieciowe w turystyce wiejskiej stanowi interesującą alternatywę badawczą wobec innych, tradycyjnych metod badań. Związane jest ono z zastosowaniem podstawowej metody eksploracji struktur sieciowych, jaką jest analiza sieci społecznych. Do jej przeprowadzenia niezbędne jest precyzyjne wyznaczenie granic sieci, określenie jej aktorów i treści relacji pomiędzy nimi. Więzi, którymi połączeni są aktorzy sieciowi, mogą mieć zarówno formalny, jak i nieformalny charakter. W przypadku turystyki wiejskiej relacje formalne mogą dotyczyć przynależności do stowarzyszenia agroturystycznego, a nieformalne – być związane z tworzeniem wspólnych produktów turystycznych, z zespołowymi działaniami promocyjnymi, a także z wymianą doświadczeń.

W niniejszym artykule skupiono się na analizie zbiorów węzłów sieci turystyki wiejskiej na poziomie mezo analizy. Dotyczy ona oceny stopnia spójności struktur sieciowych opartej na wyodrębnionych w sieci podgrupach aktorów. Mogą one być wyznaczone na podstawie różnych kryteriów. W delimitacji subsieci można brać pod uwagę istniejące relacje pomiędzy węzłami albo podobieństwa układów i rodzajów więzi utrzymywanych przez aktorów. Autor zaproponował własne kryteria delimitacji podgrup w sieciach turystyki wiejskiej, zarówno dla stowarzyszeń agroturystycznych, jak i sieci terytorialnych. Przedstawił on ponadto tematy do dyskusji w kontekście przeprowadzania analizy sieci społecznych w tym obszarze na poziomie mezo analizy.

Literatura

- Adamus-Matuszyńska, A. (2012). Analiza partnerstwa w sektorze publicznym według modelu SNA. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 275, 29-44.
- Barczak, B. (2010). Analiza systemu zarządzania strukturami sieciowymi. W: A. Stabryła (Red.), *Analiza i projektowanie systemów zarządzania przedsiębiorstwem* (s. 205-226). Miles.pl.
- Barczak, B. (2016). *Koncepcja oceny efektywności struktur sieciowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

- Batorski, D., & Zdziarski, M. (2009). Analiza sieciowa i jej zastosowanie w badaniach organizacji i zarządzania. *Problemy Zarządzania*, 7(4), 157-184.
- Bokuniewicz, J. E., & Shulman, J. (2017). Influence Identifications in Twister Networks of Destination Marketing Organizations. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 8(2), 205-219. DOI: 10.1108/JHTT-09-2016-0057
- Borgatti, S. P., & Foster, P. C. (2003). The Network Paradigm in Organizational Research: A Review and Typology. *Journal of Management*, 29(6), 991-1013.
- Chovanová Supeková, S. (2021). Social Networks Communication of Agritourism Facilities under the Influence of the COVID-19 Pandemic. Conference Paper – November 2021. https://www.researchgate.net/profile/Sona-Chovanova-Supekova-2/publication/356162128_Social_Networks_Communication_of_agritourism_facilities_under_the_influence_of_the_COVID-19_pandemic/links/618e3e2a07be5f31b770196b/Social-Networks-Communication-of-agritourism-facilities-under-the-influence-of-the-COVID-19-pandemic.pdf (dostęp: 21.08.2023).
- Czakon, W. (2012). *Sieci w zarządzaniu strategicznym*. Oficyna a Wolters Kluwer Business.
- Czernek, K. (2017). *Zakorzenie społeczne jako determinanta współpracy w sektorze turystycznym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.
- Ćurčić, N., Svitlica, A. M., Brankov, J., Bjeljac, Ž., Pavlović, S., & Jandžiković, B. (2021). The Role of Rural Tourism in Strengthening the Sustainability of Rural Areas: The Case of Zlakusa Village. *Sustainability*, 13, 1-23. DOI: 10.3390/su13126747
- Dedeke, A. (2017). Creating Sustainable Tourism Ventures in Protected Areas: An Actor Network Theory Analysis. *Tourism Management*, 61, 161-172. DOI: 10.1016/j.tourman.2017.02.006
- Del Giudice, M., & Maggion, V. (2014). Managerial Practices and Operative Directions of Knowledge Management within Inter-Firm Networks a Global View. *Journal of Knowledge Management*, 18(5), 841-846. DOI: 10.1108/JKM-06-2014-0264
- Dębniwska, M., & Tkaczuk, M. (1997). *Agroturystyka. Koszty, ceny, efekty*. Poltext.
- Drzewiecki, M. (1995). *Agroturystyka. Zakożenia – uwarunkowania – działania*. Instytut Wydawniczy Świadectwo.
- Friedly, T., Mundt, A., & Thomas, S. (2014). *Strategic Management of Global Manufacturing Networks. Aligning Strategy, Configuration, and Coordination*. Springer.
- Góra, J. (2008). *Dynamika klastra – zarys teorii i metodyka badań*. WSH.
- Jalinik, M. (2016). *Doradztwo w działalności turystycznej*. Zamiejscowy Wydział Leśny Politechniki Białostockiej w Hajnówce.
- Kawa, A. (2013). Analiza sieci przedsiębiorstw z wykorzystaniem metody SNA. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, 14(13), 77-87.
- Klimas, P. (2013). Analiza sieciowa w naukach o zarządzaniu. W: W. Czakon (Red.), *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu* (s. 228-249). Oficyna a Wolters Kluwer Business.
- Klimas, P. (2016). Analiza sieciowa i zmienne strukturalne w badaniach sieci dostaw. *Organizacja i Kierowanie*, 3(173), 53-66.
- Li, Y., Gong, G., Zhang, F., Gao, L., Xiao, Y., Yang, X., & Yu, P. (2022). Network Structures Features and Influencing Factors of Tourism Flow in Rural Areas: Evidence from China. *Sustainability*, 14, 1-23. DOI: 10.3390/su14159623
- Lichtarski, J. (1993). *Współdziałanie gospodarcze przedsiębiorstw*. PWE.
- Niedziółka, A. (2021). *Zarządzanie marketingowe w działalności stowarzyszeń agroturystycznych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie.
- Öberg, Ch. (2018). The Role of Business Networks for Innovation. *Journal of Innovations & Knowledge*, 4(2), 124-128. DOI: 10.1016/j.jik.2017.10.001
- Pereira, G., Longo, D., Pucciarelli, F., & Bonadonna, A. (2021). Rural Tourism Destination: The Lugurian Farmers Perspective. *Sustainability*, 13, 1-23. DOI: 10.3390/su132413684
- Roman, M. (2018). *Innowacyjność agroturystyki jako czynnik poprawy konkurencyjności turystycznej makroregionu Polski Wschodniej*. Wydawnictwo SGGW.
- Sang-Hyun, L., Jin-Yong, Ch., Seung-Hwan, Y., & Yun-Gyeong, O. (2013). Evaluating Spatial Centrality for Integrated Tourism Management in Rural Areas Using GIS and Network Analysis. *Tourism Management*, 34, 14-24. DOI: 10.1016/j.tourman.2012.03.005

- Sankowska, A., & Siudak, D. (2015). Miary analizy sieciowej w ocenie strategii interlockingu – powiązania rad dyrektorów. *Nauki o Finansach*, 1(22), 120-135. DOI: 10.15611/nof.2015.1.08
- Sawicki, B. (2007). *Agroturystyka w aktywizacji obszarów wiejskich*. InterGraf.
- Shcherbakov, V., & Silkina, G. (2021). Supply Chain Management Open Innovation: Virtual Integration in the Network Logistics System. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 7(1), 1-20. DOI: 10.3390/joitmc7010054
- Sikora, J. (2012). *Agroturystyka. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich*. C.H. Beck.
- Stoddart, M. C. J., Catano, G., & Ramos, H. (2020). Collaborations Gaps and Regional Tourism Networks in Rural Coastal Communities. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(4), 625-645. DOI: 10.1080/09669582.2019.1694526
- Thorelli, H. B. (1986). Networks: Between Markets and Hierarchies. *Strategic Management Journal*, 7, 37-51.
- Wojciechowska, J. (2007). Systematyka i wyróżniki pojęć dotyczących turystyki na obszarach wiejskich. W: W. Kurek, M. Mika (Red.). *Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze. Geograficzne, społeczne i ekonomiczne aspekty turystyki*. Instytut Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński.
- Wojciechowska, J. (2009). *Procesy i uwarunkowania rozwoju agroturystyki w Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Zdziarski, M. (2012). Analiza sieci. W: J. Niemczyk, E. Stańczyk-Hugiet, B. Jasiński (Red.), *Sieci międzyorganizacyjne. Współczesne wyzwanie dla teorii i praktyki zarządzania* (s. 35-42). C.H. Beck.

Wkład autorów: Arkadiusz Niedziółka – 100%.

Konflikt interesów: Brak konfliktu.

Źródła finansowania: Brak finansowania.

MANAGEMENT IN RURAL TOURISM SUB-NETWORKS – CRITERIA FOR DESIGNATION SUB-GROUPS IN TOURIST NETWORKS

Abstract: Subnetworks, called subgroups, constitute one of the three basic levels of the research method of social network analysis in the network structure. This level is called meso analysis and concerns assessment of the degree of network coherence based on the separation of subgroups of actors (nodes). The division of subnetworks is based on various criteria. The network approach is used in various service sectors, including rural tourism. The aim of the work is to present the criteria for the delimitation of subgroups in the network structures of rural tourism and methods of management in their area. Two types of structures are presented: agritourism associations and territorial rural tourism networks, along with exemplary actors who create them and the forms of relations between them. Additionally, rural tourism and agritourism, the network approach in management sciences and general assumptions of the analysis of social networks at the meso level were characterized.

Keywords: subgroup, relations, network, subnet, rural tourism

Articles published in the journal are made available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International Public License. Certain rights reserved for the Czestochowa University of Technology.

